

BYUDJET TASHKILOT TASHKIL QILISH USULLARI ICHKI AUDITI

"Alfraganus University"

"Buxgalteriya xisobi va audit" fani o'qituvchisi

Mamayunusov Bekzod Ravshanovich

e-mail: Email: bekozdmamayunusov43@gmail.com

Annotatsiya:

Mazkur maqolada byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari jamg'armalarini shakllantirish va ularni Ichki nazorat asosida shakllantirish xususiyatlari bayon qilingan. Byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag'larini Ichki nazorat qayta shakllantirish va ularning hisobini takomillashtirish bo'yicha takliflar berilgan.

Аннотация: В данной статье рассмотрены особенности формирования внебюджетных фондов бюджетных организаций и их формирование на основе внутреннего контроля. Внесены предложения по реформированию внутреннего контроля за внебюджетными фондами бюджетных организаций и совершенствованию их учета.

Kalit so'zlar: Ichki nazorat, suv xo'jaligi, byudjet tashkiloti, byudjetdan tashqari mablag', daromadlar, pul mablag'lari, xarajatlar.

Key words: accounting, budget organization, off-budget fund, revenue, cash, expenses, current account.

Kirish

Iqtisodiyot jadallik bilan o'zgarib borayotgan bu davrda kundan-kunga rivojlanaётgan texnologiyalar bilan ishlash, tartibga soluvchi talablar va tekshiruvlarni kuchaytirish, operatsion va innovatsion muhitda o'zgarishlarga moslashish uchun tezkor bo'lish va o'z ustida tinimsiz ishlash lozim. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 19.09.2018 yildagi PQ-3946 sonli "O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" Qarori qabul qilindi. Ushbu Qarorga asosan mamlakatimizda auditning normativ-huquqiy va uslubiy bazasi shakllantirildi, shuningdek, auditorlik faoliyatini litsenziyalashning soddalashtirilgan va muddatsiz tizimi joriy etildi, bu auditorlik xizmatlari bozorining shakllanishiga va mahalliy auditorlik tashkilotlari auditorlik kompaniyalarining yirik xalqaro tarmoqlariga kirishini ta'minlashga imkon yaratdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Avvalo byudjet tashkilotlarida ichki audit xizmatini samarali tashkil etish uchun uning maqsadini aniq belgilab olishimiz lozim. Byudjet tashkilotlarida ichki auditni samarali tashkil etish uchun quyidagi maqsadlarni belgilab olishimiz mumkin:

- risklarni kamaytirishda minimal qiymatni ta'minlash;
- tashkilotning samaradorligini oshirish;
- tashkilot aktivlarini ishlatilishini va zararlardan himoya qilinishini ta'minlash;
- ichki va tashqi moliyaviy hisobotlarni ishonchliligini ta'minlash;
- davlat mulkidan foydalanish samaradorligini oshirish;
- byudjet mablag'laridan maqsadli foydalanishni ta'minlash;
- qonun va qoidalarga rioya qilinishini ta'minlash.

Byudjet tashkilotlarida ichki audit xizmati – tashkilotning faoliyatini me'yoriy hujjatlar asosida ichki hujjatlarni to'liqligi, qonunga muvofiqligi, tuzilgan hisobotlarning ishonchliligini nazorat qiluvchi, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanib, byudjet mablag'larini samarali ishlatilishini baholash va uni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar beruvchi hamda byudjet jarayonini shaffofligini yanada oshirishni ta'minlovchi faoliyatdir.

Ushbu maqsadlardan ichki auditning vazifalari shakllanadi. Vazifalarning aniqligi, to'g'ri yo'nalishda ishlab chiqilganligi va bugungi kundagi talablarga javob berishi ishning samaradorligini oshirishning asosiy shartlaridan biridir.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar ichki auditning nazariy va huquqiy asoslari, ichki audit xizmatini tashkil etish mexanizmlarini xalqaro standartlar talablari asosida takomillashtirish hamda ichki audit samaradorligini baholashning uslubiy asoslarini ishlab chiqishni talab qilmoqda. O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasida «xalqaro tajribani hisobga olgan holda korporativ huquqni rivojlantirish va korporativ boshqaruvning zamonaviy prinsiplarini joriy etish» muhim vazifalardan biri etib belgilangan. Mazkur vazifalarning bajarilishini ta'minlash ichki audit faoliyatini tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy tizimni xalqaro standartlarga mos ravishda rivojlantirish, xalqaro standartlar asosida ichki auditni tashkil etish va uni takomillashtirish bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishni taqozo etadi.

Byudjet tashkilotlarida ichki auditni o'tkazishda mavjud ma'lumotlardan foydalanib, ularni tahlil qilishda ma'lum ketma-ketlikni ta'minlash maqsadga muvofiq bo'ladi. Buning uchun ichki auditor o'zi uchun reja tuzib olishi lozim. Byudjet tashkilotlarida ichki audit rejasini boshqa tashkilotlardan farqi shundaki bu rejada ishchi guruh ishtirok etmaydi. Chunki byudjet tashkilotlarida ichki auditor 1 shtat birligida tashkil qilingan bo'lib, nazoratni o'zi amalga oshiradi. Byudjet tashkilotlari uchun ichki auditni o'tkazish ketma-ketligi, foydalaniladigan usullari, buxgalteriya bo'limlari bo'yicha olib boriladigan alohida tekshiruvlarni tartibi taxminan quyidagi jadvalda keltirilgan:

T/R	Tekshiriladigan bo'lining nomlanishi	Tekshirish davri	Tekshirish muddati	Tekshirish usullari
-----	--------------------------------------	------------------	--------------------	---------------------

1	Moddiy boyliklarni hisobga olinishini tekshirish	Har kvartalda	Kvartal oxirida	Inventarizatsiya, nazorat, o'lchov
2	Ish haqini hisoblanishi va ish haqi bilan bog'liq muammolarni tekshirish	Har kvartalda	Kvartal oxirida	Induksiya deduksiya
3	Xizmat safari bilan bog'liq hisoblashishlarni tekshirish	Yarim yilda	Yarim yil oxiri, yil oxiri	Analiz, sintez
4	Kassa va kassa operatsiyalarini yuritilishini tekshirish	Har oyda	Oyning oxirgi kunida	Inventarizatsiya, taqqoslash, skanerlash
5	Stipendiya hisoblash va stipendiya bilan bog'liq muomalalarni tekshirish	Har kvartalda	Kvartal oxiri	Induksiya, deduksiya
6	Debitor va kreditor qarzdorliklarni tekshirish	Har oyda	Oyning oxirgi kunida	Solishtirish, taqqoslash, analiz
7	Bank bilan bog'liq hujjatlarni va pul o'tkazmalarini tekshirish	Har oyda	Oyning oxirgi kunida	Arifmetik tekshiruv, taqqoslash
8	Tender asosida tuziladigan shartnomalarni yuritilishini tekshirish	Har oyda	Oyning oxirgi kunida	Modellashtirish, skanerlash
9	G'aznachilik tizimi bilan bog'liq hisoblashuvlarni tekshirish	Har kvartalda	Kvartal oxiri	Tahlil, analiz
10	Moliyaviy hisobotlarni ishonchligini tekshirish	Har kvartalda	Kvartal oxiri	Arifmetik tekshiruv, mantiqiy tekshiruv
11	Smeta xarajatlarini bajarilishini tekshirish	Har oyda	Kvartal oxirida	Taqqoslash, solishtirish

Tashkilotning buxgalteriya hisobida mavjud bo'lgan har bir bo'limni o'ziga tegishli bo'lgan registrlari, hujjat shakllari, schetlari mavjud bo'lib, har bir bo'limni tekshirayotganda alohida endoshib, o'ziga xos usullardan foydalanish tavsiya etiladi.

Moddiy bo'limni nazorat qilishda material qiymatliklarni hisobga olinishi, kirim qilinishi, mol yetkazib beruvchilar bilan bog'liq bo'lgan hujjatlar, ishonchnomalar, asosiy vositalarga eskirish hisoblanishi, tovar moddiy zaxiralarni saqlanishi va texnik jihatdan xavfsizligi, moddiy javobgar shaxslar bilan shartnomalar mavjudligi va moddiy javobgar shaxslar ro'yxati, UzASBO dasturiga moddiy boyliklarni to'liq kirim qilinganligi, harakati, chiqib ketishi va hisobini to'g'ri olib borilganligi, moddiy bo'lim hisobchisi o'z vazifasiga to'g'ri endoshishi va qonunlar doirasidan chetga chiqmaganligi, moddiy qiymatliklarni butligini inventarizatsiya qilinganligini, moddiy boyliklar bilan bog'liq barcha turdagi

hujjatlarni va ularni analitik va sintetik hisobini to'g'ri yuritilganligini tekshirish ishlari ketma-ketlikda amalga oshiriladi.

Ish haqini hisoblanishi va ish haqi bilan bog'liq muomalarni tekshirishda xodimlarni ishga kelishlarini nazorat qiluvchi tabellar, kasallik varaqalari, onalik ta'tiliga chiqish bo'yicha buyruqlar, suyunchi miqdorlarini hisoblanishi, moddiy erdam ajratish to'g'risidagi ma'lumotlar, ish haqidan ushlab qolinadigan ushlanmalar, pensiya miqdorlarini to'g'ri hisoblanishi, ta'til to'g'risidagi arizalar, ishga qabul qilish va ishdan bo'sh holatlari bo'yicha buyruqlar, ish haqi bilan bog'liq bo'lgan barcha hujjatlar UzASBO dasturiga kirim qilinganligi va schetlarda to'g'ri yuritilganligini tekshiriladi.

Xizmat safari bilan bog'liq hisoblashishlarni tekshirishda xodimni xizmat safariga chiqishi to'g'risidagi buyruq, xizmat safaridagi xarajatlarni tasdiqlovchi hujjatlar, agar safar xarajatlarin tasdiqlovchi hujjatlar bo'lmasa qonun asosida belgilangan tartibda xizmat safari xarajatlarini hisoblanganligi, hisobini to'g'ri yuritilganligi tahlil qilinadi.

Kassa va kassa operatsiyalarini yuritilishini tekshirish uchun asosan kassada inventarizatsiya o'tkaziladi, kassa kirim va chiqim orderlari, deponentlangan summalar, kassada yuritiladigan hujjatlar, vedomostlar, kassa daftari va barcha turdagi olib borilgan ishlar qonun doirasida amalga oshirilganligini nazorat qiladi.

Stipendiya hisoblash va stipendiya bilan bog'liq muomalalarni tekshirishda ichki auditor talabalarning buyruqlari UzASBO dasturiga to'liq kiritilganligi, ularga hisoblanaetgan stipendiya miqdorlarini to'g'riligi, to'liqligi, to'lanadigan stipendiya miqdorlarini byudjet mablag'laridan va kontrakt mablag'laridan to'lanadigan miqdorlari, schetlarini to'g'ri olib borilishi, kontrakt to'lovlarini amalga oshirilganligini va shartnomalarni to'g'ri rasmiylashtirishini nazorat qiladi. Oliy ta'lim muassasalarining buxgalteriya bo'limida boshqa hech qaysi tashkilotda uchramaydigan stipendiya bo'limi mavjud. Stipendiya bo'limini nazorat qilish boshqa tashkilotlarni ichki audit xizmatida uchramaydi. Shuning uchun byudjet tashkilotlaridagi ichki auditor stipendiya bo'limida nazorat o'tkazishning o'z ish yo'nalishiga moslashtirilgan alohida uslubietini ishlab chiqishi lozim.

Xulosa:

Mamlakatimizda byudjet muassasalarining ichki auditiga yetarlicha e'tibor berilmayapti. Biroq, ichki audit asta-sekin rivojlanmoqda. Hozirgi vaqtda ichki audit sohasida ilmiy va amaliy yutuqlar yetarli emas. Qonunchilik tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, hozirgi paytda ichki audit va moliyaviy nazoratni shakllantirishning normativ-huquqiy muammolari to'liqligicha o'rganilmagan, shuningdek ichki boshqaruvni shakllantirish muammolarini yechimini topish va tadbirlar va amaliyotlarning ro'yxatini aniqlab olish lozim. Jumladan, birinchi navbatda budjet jarayonining ichki va tashqi moliyaviy nazoratning funktsiya va vazifalarining aniq farqlarini belgilab beruvchi «Moliyaviy nazorat to'g'risida» O'zbekiston Respublikasi qonunini qabul qilish kerak. Bundan tashqari, davlat moliyaviy nazorati

va ichki audit funksiyalari o'rtasidagi farqlarni aniq belgilab olish uchun O'zbekiston Respublikasi «Byudjet tashkilotlarida ichki audit xizmati to'g'risida»gi qonunini qabul qilish maqsadga muvofiqdir.

Jahon amaliyotini olib qaraydigan bo'lsak ichki audit tizimiga, uning tashkil qilinishiga va yuritilishiga juda katta e'tibor berilganini ko'ramiz. Chunki ichki audit tashkilotni doimiy tahlil qilib borganligi bois, samaradorlik ko'rsatkichlarining yuqoriligini ko'rishimiz mumkin. Tashkilotning faoliyat yuritaётgan har bir bo'limini o'ziga xos jihatlarini hisobga olgan holda belgilangan qonunlar doirasida olib borilishi, har bir xodimni o'z lavozimiga mas'uliyat bilan yondoshishini ta'minlash hamda aniqlangan kamchiliklar borasida ularni bartaraf etuvchi chora-tadbirlarni ishlab chiqilishi samaradorlikni oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 19 sentyabrda PQ- 3946-sonli "O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" Qarori. www.lex.uz
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 21 avgustdagi PQ- 3231-sonli "Ta'lim va tibbiyot muassasalarini moliyalashtirish mexanizmini hamda davlat moliyaviy nazorati tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi Qarori. www.lex.uz
3. "International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing", Institute of Internal Auditors, 2004, page 12 <https://na.theiia.org/standards>.
4. Stat'ya: A.Guseev "Polojenie o vnutrennem finansovim kontrole" Jurnal: "Silovbie ministerstva i vedomstva: buxgalterskiy uchët i nalogooblojeniya» Ns 1/ 2017 g. www.taxpravo.ru/analitika/statya.
5. Stat'ya: Yelena P.A. "Teoreticheskie osnovbi organizatsii vnutrennego audita v byudjetnbi uchrejdeniyax Ukrainbi" Jurnal "Poltavskiy universitet ekonomiki i tovgovli" www.unwe.bg/..../a644ac